

Nešpor, Zdeněk R.

[Bubík, Tomáš. České bádání o náboženství ve 20. století: možnosti a meze]

Religio. 2011, vol. 19, iss. 2, pp. [257]-259

ISSN 1210-3640 (print); ISSN 2336-4475 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/125377>

Access Date: 19. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Tomáš Bubík, České bádání o náboženství ve 20. století: Možnosti a meze,

Červený Kostelec:

Pavel Mervart 2010, 246 s.

ISBN 978-80-87378-09-0.

České bádání o náboženství ve 20. století není tématem úplně neznámým. Literární historik Martin C. Putna vřadil příslušné intelektuální diskuse do kontextu kulturních dějin českého katolicismu v první polovině století (*Česká katolická literatura v kontextech, 1918-1945*, Praha: Torst 2010) a autor této recenze v rámci výzkumu dějin české sociologie náboženství sledoval veškeré úvahy o sociálních dimenzích religiozity (*Ne/náboženské naděje intelektuálů*, Praha: Scriptorium 2008). Pardubický religionista Tomáš Bubík naproti tomu omezil své dílo o dějinách moderní české religionistiky na to, co se v dobovém diskursu nazývalo filosofií náboženství či srovnávací vědou náboženskou (případně okrajově a později také religionistikou) a z této nevelké množiny ještě – po provedení příslušných šetření a jejich přiblížení čtenářům – explicitně vyloučil nábožensky podmíněné výklady, patřící podle jeho názoru do oblasti teologie. Radikální zúžení badatelského pole, které má jistě své opodstatnění, fakticky znamená, že nadlouho jediným českým religionistou byl Otakar Pertold, „doplněný“ o několik dalších zájemců, jimž nebyly dány možnosti a/nebo úspěch. Později byla religionistika podle Bubíka provozována pod rouškou marxistické filosofie náboženství (V. Gardavský, M. Machovec), národopisu (O. Nahodil), vědeckého ateismu (někteří pracovníci brněnského ústavu) nebo výjimečně na teologických fakultách (J. Heller) a k jejímu skutečnému rozvoji mohlo dojít až po pádu komunistického režimu.

Výhodou tohoto pojetí je samozřejmě možnost detailního pojednání nemnoha osobností a konceptů, včetně diskusí o institucionalizaci oboru a peripetiích jeho vývoje ve svobodné společnosti i pod knutou dvou totalitárních režimů. Přesto proti němu

lze vznést přinejmenším tři námitky. Byla-li by česká předmarxistická religionistika vskutku „jednoosobní“, v žádném případě bychom nemohli hovořit o etablované disciplíně. Akademické diskuse o náboženství a jeho (neteologické) výzkumy přitom byly mnohem širší a ve srovnání se současným stavem nejen samy o sobě bohatší, výrazněji zastoupené v celku společenských a humanitních věd, ale také mající mnohem větší společenský dopad. Omezení na jediného dlouhodobého držitele stolice srovnávací vědy náboženské na filosofické fakultě je proto poněkud zavádějící, uvážíme-li kolik intelektuálů publikovalo o náboženství třeba na stránkách *Naší doby*, a to po celou dobu vycházení časopisu, zdaleka nejen v období, kdy jej vedl T. G. Masaryk. Potíž je samozřejmě v tom, kde stanovit oborové hranice, zvláště když je kardinální otázkou, je-li i dnes religionistika etablovanou disciplínou ve smyslu všeobecně sdílených základních teoretických a metodických přístupů (a může-li jí vůbec být). Nejde spíše o „zastřešující označení“ pro konkrétní, vzájemně zcela odlišné výjimečné badatele, „doplněné“ o standardní společenskovědní a humanitní přístupy orientované na společně sdílené výzkumné pole? Vždyť co spojovalo Mírceu Eliada se sociology, nebo naopak se skutečnými historiky náboženství?!

Východiskem z nouze je právě takový postup, jaký zvolil T. Bubík, tedy chápání religionistiky jako toho, co tak bylo (a je) „institucionálně“ nazýváno. V takovém případě však není udržitelné autorovo ahistorické vydělování religionistů z teologických fakult (včetně obzvlášť nestoudného označení J. M. Lochmana za „náboženského šovinistu“ na s. 158) při současném vřazování filosofie náboženství do religionistiky (srov. např. meziválečné vymezení oboru z pera Jana Rypky v *Československé vlastivědě X: Osvěta*, Praha: Sfinx 1931, 404). Nadto je třeba upozornit, že v meziválečném období Bubík opomněl ještě jednoho držitele *veniae legendi* z abstraktní vědy o náboženství, Františka Kováře (krátce jej zmiňuje na s. 116, ovšem bez uvedení jeho významu pro oborovou institucionalizaci popisovanou na s. 84-88). Z Kovářova životopisu (Jaroslav Hrdlička, *Život a dílo prof. Františka Ková-*

ře: *Příběh patriarchy a učence*, Brno: L. Marek 2007, s. 69-75) i odjinud přitom víme, že na pražské filosofické fakultě přednášel v letech 1923-1924 a jeho význam nelze podceňovat, ne-li pro nic jiného, tedy z důvodu, že Kovářova nešťastná habilitace ukázala, jak slabá vlastně česká religionistika – ve zmíněném „jednoosobním pojetí“ – v té době byla. Uvedené výhrady přitom nemají snížit výkladovou hodnotu Bubíkovy práce, ukazují nicméně její určitou koncepční neujasněnost. *Českému bádání o náboženství ve 20. století* chybí explicitní teoretické a metodologické vymezení předmětu a jeho hranic, ať už by byly jakékoli, stejně jako přesažený cíl, kvůli kterému bylo napsáno – dobrá vůle poznat něco z oborových dějin nestačí.

Vezmeme-li Bubíkovu knihu tak, jak je, autor nejprve (nutně jen velice povšechně) explikuje některé momenty z vývoje náboženských studií v mezinárodním měřítku, načež ve třech kapitolách pojednává o vlastní české religionistice; další kapitola zaměřená na českou orientalistiku má spíše povahu exkurzu. Nejrozsáhlejší výklad je přitom věnován předmarxistickému bádání, kde je diskutován zejména Otakar Pertold a jeho přínos pro obor, včetně explicitního srovnání s „ne-religionistou“ Josefem Hanušem, a dále dobově významná otázka původu náboženství. Následuje pojednání o Pertoldově „konverzi“ k marxismu a o dalších badatelích období vlády komunistického režimu, z nichž některým jsou dobové „úlitby“ vyčítány výrazněji a u jiných jsou poněkud přehlíženy. Historickou linku doplňuje krátká kapitola o nové institucionalizaci religionistiky po roce 1989 s přidaným popisem diskuse o vztazích mezi teologií a religionistikou z počátku devadesátých let, která již ve své době neoslovila nikoho než (nečetné) čtenáře *Religia* a jejíž dlouhodobý význam je spíše marginální. Kladnou stránkou Bubíkovy přístupu přitom je to, že úzce vymezené výzkumné pole mohl pojednat v relativní šíři, dát prostor podrobným popisům příslušných myšlenek a děl. Deskriptivní hledisko přitom převažuje nad analytickým, aniž by to bylo na škodu věci.

Určitým nedostatkem je ovšem úzký kontext, ve kterém autor své téma vykreslu-

je, projevující se i jistými informačními lapšy. Nelze například tvrdit, že sekularizace do Čech po první světové válce přicházela ze západní Evropy (s. 53), neboť proces od-církevnění zde naopak proběhl dříve a v dobových souvislostech snad nejrazantněji (s výjimkou Sovětského Ruska); Aloise Spisara ani nikoho jiného ve 20. letech 20. století nelze nazývat „husitským teologem“ (s. 64, 114), neboť Církev československá si tento přídomek ke svému názvu dala až v roce 1971; česká sociologie se neoznačila za „marxisticko-leninskou“ v šedesátých letech (s. 139), nýbrž až za tzv. normalizace; a reformní marxisty studující náboženství tehdy ještě nevystředila žádná „nová, ideologicky ‚pravověrnější‘ generace“ (s. 164), nýbrž spíše již dříve činní skalní stalinisté – v případě vědeckých ateistů jmenovitě Jiří Loukotka, jehož první práce pocházejí z počátku šedesátých let. Dílčí, avšak vzhledem k problematickému kontextuálnímu zařazení nepřehlédnutelné nedostatky znevažují nepochybně značné interpretační a prezentační úsilí, které autor do svého díla vložil, a snižují jeho edukativní hodnotu.

Závěr Bubíkovy knihy je věnován popisu tří základních poloh vztahu religionisty k předmětu jeho zájmu – teologickému, protináboženskému a nehodnotícímu přístupu, přičemž autor jednoznačně straní tomu poslednímu. Otázkou je, není-li přes všechny deklarativní snahy jenom chimérickou fikcí, respektive přijmeme-li minimalistické vymezení religionistiky jakožto snahy o „postížení těch stránek náboženské skutečnosti, které je s to ... empirická a popisná věda zkoumat“ (s. 223), nepřijdeme-li tím o to nejzajímavější, co religionistika a velcí religionisté kdy přinesli. Neangažovaná religionistika – jejíž opak dnes již nemusí nutně znamenat pro- nebo protinábožensky angažovanou vědu – je podle názoru autora této recenze poněkud nezáživná, stejně jako „suše“ působí i její rozbory. Dlužno však poznamenat, že ani světová, ani česká religionistika neangažovaná (prakticky) nikdy nebyla, a pokud by k tomu někdy mělo dojít, pak jen v případě, když by se v úplnosti naplnila Peroutkova predikce, že „my moderní lidé ... místo *Genese* máme knihy Darwinovy a víru, že jsme se vyvinuli z opic, místo mše te-

legrafii, místo komže kabát se šosy, místo sv. Františka noviny, místo kostela tělocvičnu, místo oltáře hrazdu. To, co se po tak vehementním útoku ... z náboženství udrží, bude jakási vypelichaná kočka, jakýsi žalostný útvar, jemuž budeme jméno náboženství přikládati z milosrdenství“. Zatím se zdá, že má ještě chlupů dost, takže zbývá i na religionisty.

ZDENĚK R. NEŠPOR

Helena Pavlincová, Karel Vorovka: Cesta matematika k filosofii,

Praha: Filosofia 2010, 598 s.
ISBN 978-80-7007-331-5.

Česká filosofie náboženství dokáže čas od času překvapit svými nečekanými přesahy do dějin religionistiky. V době, kdy jsou na pořadu dne téměř výhradně anglosaští autoři kognitivně vědeckého omámení, a kdo nezkomáá mozek, jako by ani neexistoval, vynoří se náhle práce o českém filosofovi, pro nějž bylo náboženství téměř celoživotním průvodcem uvažování. Jemu se věnuje objemná, detailně propracovaná, s dnes již nebyvalou pečlivostí vypravená a především skvěle a s vysokou mírou informativnosti napsaná práce. Jejím předmětem je život a dílo jedné z nejvýznamnějších postav české filosofie v první třetině 20. století, univerzitního profesora Karla Vorovky, a její autorkou je docentka brněnské katedry filosofie na Masarykově univerzitě, Helena Pavlincová.

Pokud chce čtenář poznat Vorovkovy postoje k náboženství, vědě, filosofii, školství a poznání vůbec, může sáhnout po jeho filosofickém vyznání, jež vydal pod titulem *Skepse a gnóse* roku 1921. Chce-li však poznat Vorovku člověka, jeho životní osudy, mládí, vzdělání, cestu k matematice a následně k filosofii, nemá jinou lepší možnost než objevit pro sebe nedávno vydanou monografii. Tato kniha nemá charakter pouhé intelektuální biografie, ale spojuje několik

myšlenkových rovin: nákras osoby Karla Vorovky se všemi událostmi, které ho v životě potkaly, tak jako potkávají ostatní lidi; podrobný výklad vědeckých, matematických a filosofických problémů, jimž se věnoval a v nichž dosáhl nemalých úspěchů, které z něj ve srovnání s jinými činí nevšední osobu dějin českého moderního myšlení; a konečně souhrn dokumentů, zejména dopisů, které dokládají jak vnitřní Vorovkovy strážně a pochyby o vlastní schopnosti a možnosti ztvárnění filosofických otázek, tak také spektrum jeho kontaktů s významnými osobnostmi své doby a uznání, jehož se mu dostalo na mezinárodní úrovni. Výsledkem je jemně a přitom důsledně vyhotovený portrét nikoli odlišštěného autora, jak poznáváme nakonec všechny v publikacích encyklopedického rázu, ale člověka, který něco dokázal v hlavních oborech svého zájmu, aniž by přestal žít svým životem.

Publikace tohoto zaměření se vystavují riziku, že se promění ve sbírku anekdotických vyprávění. Pokud není knížka zamýšlena právě takto a není psána s potřebným citem a nadhledem, jako je například skvělá sbírka filosofických apokryfů Jiřího Cetla *Ale vždyť to byli filosofové* (Brno: Doplněk 2000), může se stát, a také se občas stává, že kuriozity převáží nad zodpovědným faktickým výkladem. Pavlincová, která se dlouhodobě specializovala na religionistiku, filosofii a dějiny náboženství, jako i na českou filosofii, a patří – jak dosvědčuje nemálo jejích předchozích odborných publikací – k jejím nejlepším historičkám, se tohoto nebezpečí vyvarovala. Pod slupkou životních peripetií Karla Vorovky se totiž skrývá jádro, které tvoří analýza Vorovkova vnitřního přerodu z matematika a fyzika ve filosofa (kapitola „Od matematiky k filosofii“), jeho prvních velkých sporů o charakter české filosofie v diskusích o Kantovi, teorii relativity či o vztahu vědy a filosofie obecně (kapitola „V čase sporů“) či jeho osahávání možnosti náboženství a metafyziky ve velmi osobním díle *Skepse a gnóse*. Stranou nezůstala ani Vorovkova *Americká filosofie*, přinášející nové, tehdy neznámé interpretační filosofie v této kulturní oblasti.

Protože jsou díla polozapomenutého filosofa povětšinou skryta v hlubinách kniho-